

DANEFÆ

Skatte fra den danske muld

DANEFÆ

Skatte fra den danske muld

Til Hendes Majestæt
Dronning Margrethe 2.

Nationalmuseet • Gyldendal

Økseformet hængesmykke fra Ejerslev Vang. Foto: Arnold Mikkelsen, Nationalmuseet.

INDHOLD

Forord 9

AF PER KRISTIAN MADSEN

„Finder en Mand Sølv eller Guld ... da skal Kongen have det“ 11

AF MORTEN AXBOE, POUL GRINDER-HANSEN,
HELLE W. HORSNÆS & PETER PENTZ

Nuværende Danefæpraksis 21

AF JENS CHRISTIAN MOESGAARD, ANNE
PEDERSEN & PETER VANG PETERSEN

En hjortetaksøkse fra Værebros Å 25

AF PETER VANG PETERSEN

Ravbjørn fra Fanø 29

AF PETER VANG PETERSEN

En skolæstøkse fra Åmosen 34

AF LUTZ KLASSEN & POUL OTTO NIELSEN

Kobberøksen fra Vester Bedegadegård på Bornholm 39

AF LUTZ KLASSEN

Ti slebne flintøkser fra Maglehøjs Vange 44

AF POUL OTTO NIELSEN

En økse af rav fra Ejerslev Vang 49

AF POUL OTTO NIELSEN

Et offerfund med tidlige metalsager fra Skeldal 54

AF HELLE VANDKILDE

Ragekniv fra Neder Hvolris 60

AF FLEMMING KAUL

En helleristningssten fra Rughaven 65

AF FLEMMING KAUL

Guldringe fra Boeslunde 69

AF FLEMMING KAUL

Vaseholm – et rigt offerfund fra yngre bronzealder i Østhimmerland 75

AF LISE FROST

En kultøkse fra Nordsjælland 80

AF FLEMMING KAUL

Hjortetaksøkse fra Bonderup Bro 85

AF FLEMMING KAUL

Træhjelmene fra Uglemose 90

AF FLEMMING KAUL

En situla fra Tinghøj 95

AF SUSANNE KLINGENBERG

Detektortræf i Thy 100

AF HELLE W. HORSNÆS OG GITTE
TARNOW INGWARDSON

Et grænseoverskridende fund 105

AF HELLE W. HORSNÆS

Rosetfiblen fra Værløse
og håndværkere i romertid 111

AF LISBETH M. IMER

Gudme 115

AF MORTEN AXBOE & LARS JØRGENSEN

Hvem ofrede Hannenov-ringen,
og hvorfor? 120

AF MORTEN AXBOE

Danefæ i et grænseland –
to sønderjyske guldfund 125

AF PETER PENTZ

Rugbjerg-fundet – guldbrakteater
og nordisk mytologi 129

AF VIBEKE JUUL PEDERSEN & MORTEN AXBOE

Valkyrier og bersærker. Mytologien
i smykkekonsten 134

AF PETER VANG PEDERSEN

Guddommelige fugle 139

AF PETER VANG PEDERSEN

Sorte Muld – et bornholmsk
kongesæde? 144AF FINN OLE SONNE NIELSEN
& MARGRETHE WATTFaaborg-stenen og de ældste
danske runesten 149

AF LISBETH M. IMER

Skattefundet fra Duesminde 155

AF MARIA PANUM BAASTRUP

Sølvsmedens skat fra Tissø 160

AF LARS JØRGENSEN

Havsmarken 165

AF JENS CHRISTIAN MOESGAARD
OG OTTO ULDUM

En sjælden arabisk mønt fra Hedeby 170

AF CLAUD VON CARNAP-BORNHEIM
& VOLKER HILBERG

Odin fra Lejre 174

AF TOM CHRISTENSEN

Verden på et fad: Sølvskatten fra Vålse 179

AF PETER PENTZ

Lejreskatten 183

AF TOM CHRISTENSEN

Skattefundene fra Grågård og Pilhus 187

AF JENS CHRISTIAN MOESGAARD

En uventet fangst – sværdene
fra Sjørring 192

AF VIVIAN ETING OG ANNE PEDERSEN

Nørremølleskatten 198

AF GITTE TARNOW INGWARDSON

Fra Lund til Kirke Hyllinge
i 1000-tallet 202

AF MICHAEL MÄRCHER

Unika og masseproduktion 206

AF ANNE PEDERSEN

Værktøjskisten fra Kildebakken 210

AF NILS ENGBERG

Skælskørkrucifikset 216

AF HANNE DAHLERUP KOCH
OG ANNE PEDERSEN

Smykkesættet fra Bjæverskov 221

AF ANNE PEDERSEN

Lille Myregård og blyamuletter
fra middelalderen 228

AF LISBETH M. IMER

Pilgrimstegn 233

AF POUL GRINDER-HANSEN

Springeren fra Kristen Bernikowsgade 238

AF KASPER H. ANDERSEN & VIVIAN ETTING

Skatten fra Slagelse 242

AF VIVIAN ETTING

Kong Haakons messingheste 246

AF POUL GRINDER-HANSEN

Kristne fingerringe 250

AF POUL GRINDER-HANSEN

Christian 4.s guldmønt fra
Esrum Møllegård 254AF GITTE TARNOW INGVARSDON
& MICHAEL MÄRCHER

Skatten fra Munkebo 258

AF POUL GRINDER-HANSEN

Tolv apostle strandet ved Skagen 262

AF NILS ENGBERG

Noter og henvisninger 268

Bogens forfattere 278

Portræt i anledning af Hendes Majestæt Dronningens 70-års fødselsdag (Foto Tine Harden).

FORORD

Af Per Kristian Madsen

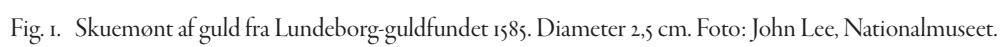
Denne bog er udgivet i en ganske særlig anledning, nemlig fejringen af Hendes Majestæt Dronning Margrethe 2.s 70-års-dag. Bogen slutter sig til udstillingen „Dronning Margrethe og arkæologien“, som kunne ses på Moesgård Museum og siden på Nationalmuseet i anledning af fødselsdagen. Den er således et led i dansk arkæologis fejring af fagets mest højstående udøver og blev overrakt Dronningen ved åbningen af udstillingen på Nationalmuseet den 8. oktober 2010.

Danefæ betyder dødt, dvs. herreløst gods, og om Danefæ hedder det i Jyske Lov fra 1241, at: „Hvad ingen ejer, det ejer kongen“. Princippet er det samme i dag, dog med den forskel, at finder man skatte fra fortiden, så er det statens ejendom, og det er Nationalmuseet, som står for udøvelsen af Danefæbestemmelserne.

I middelalderen skulle kongen sikres de værdier, som ingen kunne påberåbe sig, og f.eks. sølvfund gik nok med til at slå mønt. I dag er formålet et andet, nemlig at sikre fortidens kulturværdier til glæde for almenheden, og ikke blot mønter og genstande af ædelmetal erklæres for Danefæ, men alle slags jordfundne og stedfæstede genstande, der efter Nationalmuseets bedømmelse har en så væsentlig kulturhistorisk betydning, at de henhører under begrebet Danefæ. Meget er at finde på Nationalmuseet, men mange stykker Danefæ deponeres på de lokale museer for at indgå i disses udstillinger.

Siden udgivelsen af den første bog om Danefæ for 30 år siden er mængden vokset betydeligt. Det skyldes ikke mindst danske amatørarkæologers flittige brug af metaldetektoren og det helt særlige samarbejde mellem detektorfolket, de arkæologiske museer og Nationalmuseet. Tusindvis af nye fund har på væsentlige områder udvidet og fornyet den arkæologiske viden, og forvaltningen af Danefæbestemmelserne, som det er enhver Nationalmuseumsdirektørs privilegium at udøve, har også ændret sig. For eksempel er det langt fra alle udgravningsfund i Danefæklassen, som erklæres for Danefæ, og ved siden af har vi fra 2004 udpeget museums-genstande af Enestående National Betydning. Her indtager alt Danefæ en selvskreven plads, og bag ordningen mærkes endnu påvirkningen fra den livskraftige tanke om Danefæ som det ypperste. Både herom, og om, hvordan Danefæ blev behandlet før og nu, bliver der berettet i denne bog.

Såvel forfattere som redaktører skal takkes for deres bidrag, men også og ikke mindst den anonyme og nu afdøde velgører, som for et par år siden i sit testamente viste sig at have valgt at betænke Nationalmuseet med en arv til gavn for museets virksomhed. Heraf er der givet til denne fødselsdagsgavebog.

„FINDER EN MAND SØLV ELLER GULD ... DA SKAL KONGEN HAVE DET“

Af Morten Axboe, Poul Grinder-Hansen, Helle W. Horsnæs & Peter Pentz

Forløberne for den nuværende Danefælovgivning kan følges helt tilbage til 1200-tallets landskabslove. Både Valdemar Sejrs Jyske Lov og Eriks Sjællandske Lov bestemmer, at guld eller sølv, der er gravet op af jorden, er Danefæ og tilhører kongen. 'Danefæ' betyder 'dødt gods' eller 'død mands gods'. At det var nødvendigt at lovgive på området, er i sig selv det vigtigste vidnesbyrd om, at der i middelalderen blev gjort fund af skatte. Men også sagaerne fortæller om guld i jorden. I Ynglingesaga fortælles, at man kan tage de rigdomme, som man selv har gravet ned i jorden, med til Valhal, mens Egil Skallagrimssons Saga beretter om nedgravningerne.

Hvordan bestemmelserne om Danefæ blev forvaltet i middelalderen, ved vi kun lidt om. Men i takt med, at de skriftlige efterretninger bliver hypigere, stiger også vores viden om forvaltningen. Bevarede breve og tingbøger omtaler af og til fund og domsafsigelser om Danefæ. Det ser i det mindste ud til, at man i en vis udstrækning har forsøgt at håndhæve loven.

En af de ældste efterretninger drejer sig om en sag fra Møn. Et brev fra 1534 fortæller, at en vis Morten Boesen fra Vestud i Borre Sogn sammen med sin hustru havde fundet en del sølvmonter i jorden, i vægt 11 lod. Det kom åbenbart den lokale øvrighed, lensmand Anders Bille i Stege, for øre, men for sent. Sølvskatten var væk. Finderne og deres familie, der havde forsøgt at skjule fundet,

måtte betale en erstatning på 20 rhinske gylden og 100 mark – en bøde, der var over hundrede gange større end værdien af de 11 lod sølv – og hvis de ikke betalte til den aftalte dato, fordobledes bøden! Angivelser af fundomstændigheder og beskrivelser af de fundne mønter eksisterer ikke. Man interesserede sig kun for de gemte mønters sølvværdi. Derfor kan man kun gætte på, hvilke sølvmonter det har drejet sig om. Da de opgives i vægt, må man nok tro, at det næppe har været kendte og gangbare mønter. Måske var det arabiske sølvmonter, som kendes i stort tal fra vikingetiden.

Forvaltningen af loven var imidlertid ujævn. I 1556 fik adelsmanden Christen Splid tilkendt nogle mønter, fordi de ikke var fundet „i vilde Høje“ eller „efter Ploven“, men derimod i indhegnet jord. Mønterne var blevet fundet få år forinden og i første omgang tildømt kongen som Danefæ. Men landstinget omstødte altså dommen i 1556 og dannede dermed præcedens for, at adelen kunne beholde Danefæ fundet på deres jordegods. Så sent som i 1709 kunne en Jens Lassen beholde nogle mønter, der var fundet i en mur på hans gård, da de jo ikke var fundet i jorden.

Den jyske landstingsdom fra 1556 kan forklare Lundeberg-skattens skæbne. Denne skat blev fundet i 1585 på jord ejet af den daværende rigskansler Niels Friis til Hesselagergård ved Lundeberg på Østfyn. Friis lod åbenbart guldet smelte om, for det eneste bevarede vidnesbyrd om skatten er

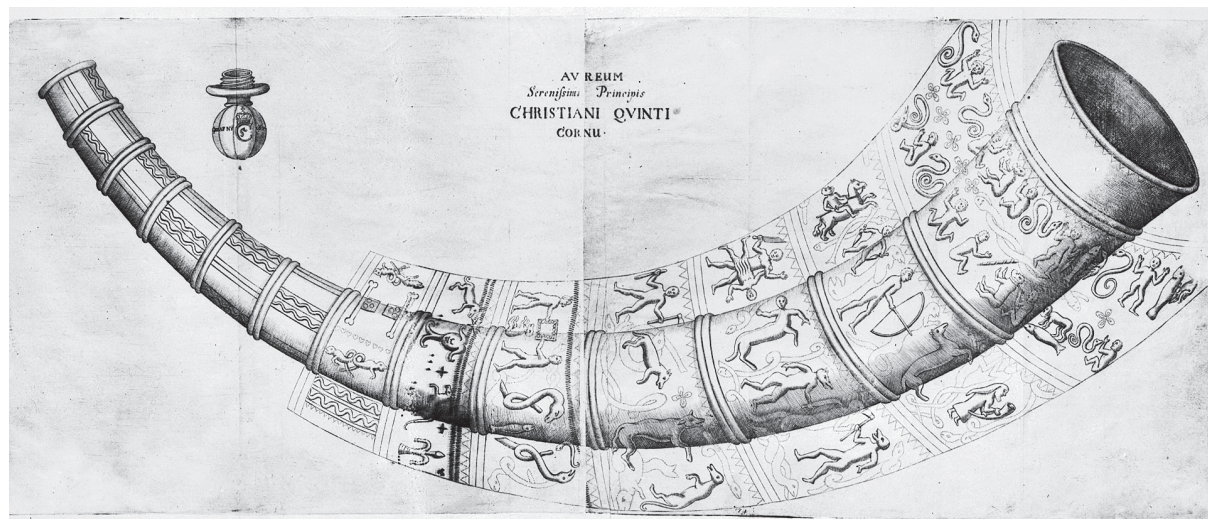

Fig. 2. Ole Worms stik af det lange guldhorn. Efter Worm: *De aureo cornu* (1641).

en skuemønt med hans og hans hustrus våben og indskriften: „Vi er af en gammel skat, opgravet på Lundeborg Mark på Fyn 1585“ (fig. 1). Senere er der fundet flere vigtige guldskatte ved Lundeborg, og det har vist sig, at stedet var havneplads for den rige jernalderbebyggelse ved Gudme. Vi kan kun ærgre os over, at vi ikke ved mere om Niels Friis' skat!

Det næste vigtige Danefæfund blev derimod behandlet helt efter reglerne. Det var det lange guldhorn, som den fattige kniplepige Kirsten Svendsdatter fandt ved Gallehus nær Møgeltønder i 1639. Da det gik op for Kirsten og hendes omgivelser, at det underlige stykke metal, hun havde fundet, ikke var efterladt af en trompeter, som der var nogle, der foreslog, men var gammelt guld, blev det klart, at det skulle til kongen. Første skridt på vejen var slottet i Møgeltønder (det senere Schackenborg), og her fik Kirsten vognlejlighed til Ribe, hvor lensmanden Gregers Krabbe residerede. Han var ikke hjemme, men hans skriver tog mod hornet til videre behandling, mens Kirsten blev sendt hjem igen. Det trak ud, så Christian 4. nåede at høre rygter om hornet og fik det sendt til sig.

Alligevel kunne det være gået galt. Hornet var beskadiget, da det blev fundet, og den praktisk an-

lagte Christian 4. forærede det til sin ældste søn, der også hed Christian, så det kunne smeltes om til et værdigt drikkebæger til oldtidens ære. Heldigvis påpegede hofjunkeren Joachim Gersdorff, at ifølge sagaerne drak man jo af horn i oldtiden, og at hornet sagtens kunne sættes i stand, så det kunne bruges igen. Det skete, og da lægen og oldforskeren Ole Worm første gang så det, blev det rakt ham fyldt med vin. Worms bog *De aureo cornu* med beskrivelse og billede af hornet (fig. 2) udkom i 1641, og den er grundlæggende for vores viden om det lange guldhorn.

Kirsten Svendsdatter var tilsyneladende blevet glemt. I hvert fald måtte hun sende et langt bønsskrift til kongen for at minde om, at hun nok burde belønnes for sit fund. Ifølge overleveringen fik hun et skørt for sin umage, men vi ved ikke, om der fulgte mere med.

Det er også Ole Worm, vi kan takke for den første, mere præcise beskrivelse af en møntskat fra Danmark. Fundet blev gjort nogle år før 1643 og bestod af en stor mængde engelske sølvmonter præget under Æthelred (konge af England 978-1016) og Knud den Store (konge af England 1016-1035). Monterne var lagt i en ler(?) -krukke, som var be-

En tidlig Danefælovgivning – et dansk middelaldermanuskript i Stockholm

På Kungliga Biblioteket i Stockholm findes et middelalderligt pergamenthåndskrift, der har betegnelsen *Codex Holmiensis C 37*. Det velbevarede og fint indbundne håndskrift er 26,5 cm højt og 17,8 cm bredt og indeholder det ældste overleverede manuskript af Jyske Lov. Det er den landskabslov, som Valdemar 2. Sejr gav sine jyske og fynske undersåtter på et rigsmøde i Vordingborg kort før sin død i 1241.

De fleste danskere kender indledningen til Jyske Lov: „Med lov skal land bygges“, som står skrevet i en nyere tilpasset version over indgangen til Københavns byret. Men det er nok de færreste, der er klar over lovens relevans i sammenhæng med Danefæbestemmelserne. I bog II kapitel 112 står der: „Finder en mand sølv eller guld enten i høje eller efter sin plov eller på nogen anden måde, da skal kongen have det.“ Her kan der kun være tale om oldsager af guld eller sølv, der også dengang ofte dukkede frem af (grav)høje, eller når bonden pløjede sin jord. Dermed kan kapitlet karakteriseres som en tidlig version af Danefælovgivningen.

Codex Holmiensis C 37 indeholder 109 pergamentblade og består af tre individuelle dele. Den første og længste del er den egentlige lovtekst, som den blev nedfældet af en skriver knap 40 år efter mødet i Vording-

borg. Den anden del består af tilføjelser til lovteksten, der sandsynligvis stammer fra 1400-årene, mens den sidste del er ubeskrevne pergamentblade, der sikkert var beregnet til yderligere tilføjelser. De tre dele blev indbundet og sammensat omkring 1580, mens håndskriftet tilhørte adelsslægten Rønnow. Denne adelsslægt var i flere generationer medlemmer af rigets politiske administration, derfor havde slægtsmedlemmerne brug for en udgave af Jyske Lov. Ad ukendte veje havnede manuskriptet hos Ribe-biskoppen Christian Muus i starten af 1700-årene, før det i 1720'erne dukkede op i Stockholm. Dermed kan håndskriftet ikke være svensk krigsbytte, som mange senere har troet, fordi svenske tropper senest befandt sig på det nuværende danske territorium i 1700.

1683 blev Valdemar Sejrs lov erstattet af Christians 5.s Danske Lov. Jyske Lov var et væsentligt element i mange danskeres liv i næsten 450 år, blandt andet gennem bestemmelsen om, at finderens af guld- eller sølvgenstande fra fortiden havde pligt til at overdrage dem til kongemagten, der i middelalderen personificerede en tidlig version af den moderne stat.

Kasper H. Andersen

gravet i en høj ved Lejre. To mønter i Worms egen samling stammede også fra Lejre, men sandsynligvis ikke fra skatten i krukken. De var præget af karolingerkongen Ludvig den Fromme (kejser 814-840). Vi har imidlertid ingen efterretninger om, at denne skat fra Lejre skulle have været behandlet som Danefæ.

Således var praksis altså noget ujævn, og kendskabet til loven i den almindelige befolkning har nok også været noget begrænset. Da den fattige kone Gertrud, der boede sammen med andre fattiglemmer ved brønden i Skælskør, i 1667 fandt et bager fyldt med mønter, vidste man ikke, hvad man skulle stille op med dem. Mønterne kunne ikke bruges til at betale skat med, og købe brød for dem

kunne man heller ikke. Derfor fik nogle børn dem at lege med. Byfogden var imidlertid mere oplyst og rejste sagen ved tinget som en Danefæsag.

Adelens særstatus forsvandt med enevældens indførelse i 1660, men allerede i 1671 fik lensgreverne igen særlige Danefærettigheder. Året efter optrådte kongen selv som finder! I september 1672 fandt Christian 5. en guldbrakteat under en jagt ved Esrum Sø (fig. 3). Det var så usædvanligt et jagtbytte, at det blev omtalt på forsiden af datidens eneste avis, Anders Bordings versificerede *Den Danske Mercurius*, som også fremhævede, at brakteaten med rette kunne kaldes Danefæ, fordi kongen selv havde fundet den. Christian 5.s Danske Lov fra 1683 byggede i høj grad på Jyske Lov og

indeholdt også bestemmelsen om Danefæ: „Guld og sølv, som findes enten i høje eller efter ploven, eller andetsteds, og ingen kender sig ved, og kaldes Danefæ, det hører kongen alene til og ingen anden“.

Da husmanden Erich Lassen fandt det korte guldhorn i 1734, få meter fra det gamle findested ikke langt fra Schackenborg, vidste han godt, hvor han skulle henvende sig. For at være sikker, brækkede han et lille stykke af hornet og fik en guldsmed til at bekræfte, at det faktisk var guld. Næste dag gik han til Schackenborg og overrakte sit fund til lensgreve Otto Diedrich Schack. Greven mente, at de to horn hørte sammen, og at det nye fund ville befinde sig mest sikkert i kongens eje, så han overrakte personligt hornet til Christian 6. Erich Lassen fik en nydelig belønning på 200 rigsdaler.

I andre tilfælde gjorde lensgreverne brug af deres ret. En meget stor skat indeholdende en stor mængde mønter fra 1000-tallet fundet i 1739 ved Holsteinsborg på Sydvestsjælland blev aldrig ind-

sendt, men blev splittet og solgt på flere auktioner og endte i forskellige samleres lommer.

Med en forordning i 1737 og med Danefæplakaten fra 1752 udvidedes og præciseredes Danefæbegrebet. Helt frem til vedtagelsen af museumsloven i 1984 var det *Placat af 7de Augusti Anno 1752* om aflevering af oldtidsfund og andet Danefæ, der var gældende. Plakatens titel lyder i sin helhed: *Placat angaaende Gotgjørelse af den Kongel. Cassa for gamle Mynter og andet af nogen Rarhed, som udi Danmark og Norge maatte findes og til Rente-Cammeret indsendes*. Sjældenhed (‘Rarhed’) og ælde blev nu direkte nævnt, og det er åbenlyst, at selve metalværdien nu træder i baggrunden til fordel for det antikvariske. Det 18. århundrede var Det kongelige Kunstkammers århundrede, og mange lærde og adelige opbyggede samlinger af oldsager, mønter og naturalier.

1752-plakaten fastslår, at finderens af Danefæ har ret til en dusør, ligesom den også truer med straf, hvis bestemmelsen overtrædes. Der er ingen tvivl om, at Danefægødtgørelsen har haft betydning for specielt fattigfolks lyst til at melde deres fund. Alligevel har man ikke altid været opmærksom på lovgivningen. Danmarks største samlede fund af romerske sølvmonter, denarskatten fra Råmosen på Vestsjælland, ville således være blevet splittet for alle vinde, hvis ikke den daværende magtfulde stats- og gehejmekabinetssekretær Ove Høegh-Guldberg personligt var gået ind i sagen. Rygter om fund af en sølvskat ved den vestsjællandske landsby Soelberg havde nået hoffet, og Høegh-Guldberg skrev straks til amtmanden og gav ham ordre til at undersøge sagen. Det blev understreget, at kongen ville betale for mønterne. Christian 7. er dog ikke kendt for at interessere sig for oldsager, til gengæld var Høegh-Guldberg en passioneret og fremsynet møntsamlers, som ivrigt fulgte sagen. Mønterne blev fundet ved tørvegravning i en mose. Fundet havde afstedkommet en hektisk aktivitet, og de efterhånden mange findere fra tre forskellige landsbyer solgte mønterne til forskellig side. Lidt efter lidt lykkedes det dog at købe (nogle af)

Fig. 3. Guldbrakteat fra Esrum Sø. Diameter 2,8 cm.
Foto: John Lee, Nationalmuseet.

Frederik V's Placat fra 1752

Vi Friderich den Femte, af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst. Giøre alle vitterligt, at i hvorvel alt hvad som udi Vort Rige Danmark findes at være needgravet eller forborget udi Jord, Skov, Mark, Huus eller anden Steds, være sig enten Guld, Sølv, Metal og anden Skat, som ingen sig vedkiender, er, som Dannefæ, efter Danske Lovs 5te Bogs 9de Cap. 3die Art. saavelsom den derom under 22de Martii 1737, Allernaadigst udgivne Forordning, Os alleene tilhørende, med mindre nogen dermed, ved særdeeles Kongel. Benaadning, maatte være forleenet; Og Os ligeleedes efter Norske Lovs 5te Bogs 9de Cap. 3die, 4de, 5te og 6te Art., af hvad Penge eller andet Gods, som udi Jorden befindes, en Andeel er forbeholden; saa have Vi dog af Høy-Kongel. Naade, og til Opmuntring for Vore kiære og troe Undersaatter, som noget saadant opdage, Allernaadigst for got befunden at bevilge, ligesom Vi det og hermed, til alle og enhvers Efterretning Allernaadigst bekiendtgjøre: At hvo som maatte finde gamle Mynter og andet, som, formedelst dets Ælde eller særdeeles Beskaffenhed, af nogen Rarhed kand ansees, skal, imod at samme til Vores Rente-Cammer behørigen indsendes, derfor af Vores Cassa nyde, efter dets Værd, fuldkommen Betaling. I det øvrige forbliver det ved Lovene og forbemelte Forordning, og hvis nogen understaaer sig, det som findes, være sig enten hvad foran melt er, eller andet, som Os i alt eller tildeels tilfalder, at fordølge, skal de derfor være tilbørlig Straf undergiven. Hvorefter de Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette. Thi byde og befale Vi hermed Vores Vice-Stadtholder udi Vort Rige Norge,

PLACAT
 Angaaende
**Gotgiørelse af den Kongel.
 CASSA for gamle Mynter og
 andet af nogen Rarhed, som udi
 Danmark og Norge maatte findes og til
 Rente-Cammeret indsendes.**
 FREDENSBORG-Slot, den 7de Augusti Anno 1752.

K I Ø B E N H A V N,
 Trykt hos Directøren over Hans Kongel. Majest. og Univ.
 Bogtrykkeri Johan Jørgen Sæpflin.

samt Vore Grever, Stiftbefalingsmænd, Friherrer, Amtmænd, Landsdommere, Laugmænd, Præsidenter, Borgemestere og Raadmænd, Fogder og alle andre, som denne Vores Placat, under Vort Cammer-Segl tilskikket vorder, at de den paa alle behørige Stæder, straxen lade læse og forkynde. Givet paa Vort Slot Fredensborg den 7de Augusti Anno 1752.

Under Vores Kongel. Haand og Seigl. Friderich R.

mønterne tilbage og sende dem til København. Skatten omfattede mindst 428 denarer.

Havde 1752-plakaten præciseret, hvad Danefæ kunne være, forholdt den sig dog ikke til hvem, der var berettiget til godtgørelse. I begyndelsen af oktober 1777 fandt tre skolebørn et formuldet træskrin med 1650 middelalderlige mønter, så-

kaldte borgerkrigsmønter, i en høj ved Hvidøre ved Klampenborg. Børnenes skolelærer tog vare på fundet og orienterede den lokale præst i Gentofte. Denne anbefalede læreren at gå videre med sagen og gennem amtmanden endte oplysningen i rentekammeret, da det jo drejede sig om Danefæ. Nu gik meddelelserne samme vej, men nu tilbage

Fig. 4 Bæltespænde fra Kollund. Foto: John Lee, Nationalmuseet.

Fig. 5 Bæltespænde fra Frederiksberg. Foto: John Lee, Nationalmuseet.

i systemet og endte altså hos skolelæreren. Han skulle aflevere det samlede fund. Dette skete, han udleverede mønterne, samt den lås, der havde siddet på træskrinet. Yderligere 400 mønter mente han dog at vide, at en af de egentlige findere, en soldats søn, havde beholdt for sig selv. Rentekammeret sendte skatten til en 'Mynt-Kiendere', som skulle bestemme den. Det tog flere dage, og skolelæreren blev utålmodig og påberåbte sig sin fattigdom – han havde både kone og tre børn, hvoraf det ene var krøbling, at forsørge! Og nu, hvor det var blevet vinter – sagen havde trukket ud til slutningen af november – ville læreren så gerne have en vinterfrakke!

Møntskattene præger fundbilledet fra tiden før nedsættelsen af Den kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring i 1807, måske knap så mærkeligt i lyset af de lærde og adeliges interesse for dem. Guldhornene er de fornemste eksempler på ikke-møntet ædelmetal, vi kender, men af og til nåede også mindre anseelige genstande af ædelmetal frem til datidens samlinger. Til disse hører

seks små skåle af guld fra den yngre bronzealder, der blev fundet ved pløjning den 16. april 1685 ved Munkeby på Fyn. En af skålene blev sidenhen i 1814 afleveret til den franske gesandt, Baron Alquier. Også smykker vakte opmærksomhed. Enkle guld- og sølvringe er formentlig i mange tilfælde smeltet om, men en snoet guldarmring fundet af en bonde i 1792 ved Lunding i Sønderjylland indgik i Det kongelige Kunstmuseum. Et rundt guldspænde fra 1000-årene dukkede omkring 1805 op ved Kollund i Bov sogn, også i Sønderjylland (fig. 4). Spændet er rigt dekoreret med filigran på forsiden og, som det oplyses i 'Oldnordisk Museums' protokol, bedre forarbejdet end et smykke fundet ved Frederiksborg på Sjælland i 1707. Dette er ligeledes af guld og dekoreret med filigran, men har desuden en indfatning på midten med stumper af en calcedon (fig. 5). Spændet skal være fundet sammen med et sølvspænde med dyrefigurer i filigran og 14 sølv mønter, deriblandt 4 blanketter. I Det kongelige Kunstkammers protokol fra 1737 er de to spænder beskrevet som „to smaa Skilte,

eller Smycker, som de danske Amazoninder i forrige Tiider haver brugt, det eene er Guld, men det andet som er meget forbrudt er af Sølv“.

Mange fund nåede sikkert aldrig frem til øvrigheden eller kyndige antikvarer, og nogle af de oldsager, vi i dag ville erklære for Danefæ, eller som uden tvivl ville føre til en arkæologisk undersøgelse, vakte ingen større interesse, selv ikke i de tilfælde, hvor de i kraft af deres alder og kulturhistoriske betydning netop levede op til bestemmelserne om at være af nogen 'rarhed'.

Efterretninger om et sådant fund findes fra månederne umiddelbart inden etableringen af Den kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring. I januar 1807 sendte provst Caspar Schade på Mors en liste over oldsager, han ønskede at skænke Universitetsbiblioteket, frem til professor Rasmus Nyerup i København, der allerede i december havde modtaget oldsager af flint fra Schade. Nyerup skulle kort tid efter blive medlem af Oldsagskommissionen, der blev nedsat den 22. maj samme år. I sit brev tilføjede Schade, at en lokal præst nogle år forinden havde fortalt ham om en bonde, der havde fundet et bidsel og sporer af jern i en oldtidshøj. Schade kom desværre for sent til at redde 'kostbarhederne'. Bonden havde taget dem med til den lokale smed for at få dem smedet om til noget nyttigt til eget brug. Schade havde gerne givet ham en, sågar to nye jernbarrer i bytte, ja havde faktisk foretrukket slet ikke at vide noget om dette tab.

Danefæ skulle jo efter loven indsendes til Rentekammeret. Hvor de herefter havnede, tog loven ikke stilling til, men i praksis kom genstandene i 1700-tallet til Det Kongelige Kunstkammer, hvor de meget konkret forblev kongens ejendom. Oprettelsen af Den kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring i 1807 gav anledning til nogen forvirring i administrationen af Danefæ, for hvor skulle Rentekammeret nu aflevere indkommet Danefæ? I første omgang nøjedes Rentekammeret med at informere kommissionen om nyt Danefæ, mens fundene fortsat gik i Kunstkammeret. Men

snart blev principperne mindre klare. Kunstkammeret modtog dog fortsat Danefægenstande, indtil det blev opløst i 1827.

Men også Oldsagskommissionens protokoller indeholder i samme periode adskillige Danefægenstande, der blev afleveret via Rentekammeret. I 1827 gjaldt det således blandt andet en fingerring af en guldlegering, fundet ved gravning i en gravhøj i Jebjerg i Ørum Sogn, Galten Herred, Randers Amt. I stigende grad blev Danefæ også indsendt direkte til Oldsagskommissionen og blev indlemmet i Det kongelige Museum for de nordiske Oldsager, i daglig tale 'Oldnordisk Museum'. I 1827 sørgede provst Barfoed for at indsende et par fine Danefæfund, bl.a. et rigt guldsmykke med runer, som var fundet ved den såkaldte Kongsvad Å nær Fakse af „en meget fattig Indsidder-Kone, der var ved at samle tørre Siv og Grene paa Aabredde for at bruge dem til Brændsel, og da kom til at støde Foden mod Smykket. Det Kongelige Rentekammer har godtgjort Finderen Guldets Værdie.“ Da fundet kom direkte til museet, må museet have informeret Rentekammeret, som derpå har stået for udbetalingen af godtgørelsen. Det pegede frem mod den praksis, som kom til at være enerådende fra 1840'erne, men endnu i 1830'erne modtog Rentekammeret Danefæ, som så blev videresendt til Oldnordisk Museum. Herefter var museet ene om at administrere Danefæfundene. Med en enkelt undtagelse:

Den arkæologiinteresserede Kong Frederik 7. kunne ikke nære sig for at lade Danefæ tilgå kongens egen oldsagssamling, når lejlighed bød sig. I 1851 havde gårdejer Peter Sørensen og husmand Jens Larsen ved Smørumovre nær Måløv under tørvegravning fundet en stor klump med oldsager af bronze. Peter Sørensen puttede fundet i en sæk og rejste selv til København for at overrække det til Christian Jürgensen Thomsen på Oldnordisk Museum. Men da han kom til Christiansborg, var museet lukket. Den rådvilde finder stod i forhallen med sin oldsagsfyldte sæk, da en hoffunktionær kom forbi og tilbød ham sin hjælp. Da funktio-

Danefæ og Den Kgl. Mønt i København 1750-1900

Den Kgl. Mønt i København, der 1749-1923 lå på Gammelholm, stod for indsmeltning og udmøntning af større mængder ædelmetal, og den havde 1817-1874 monopol på smeltning af ædelmetal i København. Samtidig havde den statslige møntproduktionsvirksomhed ekspertise og udstyr i forhold til metaller, metalpriser, præcisionsvejning og fastsættelse af ædelmetallers lødighed (probéring). Derfor var Den Kgl. Mønt cirka 1750-1900 og især 1770-1850 involveret i sagsbehandlingen af Danefæ. Den stod ofte for at fastsætte ædelmetalværdien af fund, hvorved den havde stor betydning for Danefægødtgørelsens størrelse og til tider også for, hvad der blev bevaret i samlingerne.

Sagsbehandlingen af mange Danefæsager indeholdende ædelmetal var i perioden 1770-1850 i grove træk således, at fundet blev gjort og af en øvrighedsperson ude i landet indsendt til rette statslige myndighed: Rentekammeret. Fra Rentekammeret blev sagen ekspederet til en af rigets samlinger – især til Møntsamlingen, der 1781-1867 befandt sig på Rosenborg Slot og fra 1867 i Prinsens Palæ (nu Nationalmuseet) eller til Oldsagskommissionen/Oldnordisk Museum, der havde forskellige adresser, før det i 1850'erne blev placeret i Prinsens Palæ. Efter undersøgelser og eventuel udvælgelse af fundene skulle godtgørelsen fastsættes. Derfor blev fundet som regel via Rentekammeret, som stod for den økonomiske dimension, sendt til Den Kgl. Mønt, der skulle undersøge lødighed og vægt og derudfra angive ædelmetalværdien.

På Den Kgl. Mønt stod en embedsmand, den såkaldte møntguardejn, som ofte også var Københavns stadsguardejn, for probéringen, der i perioden foregik enten ved brug af probérnåle, smeltning af en prøve sammen med bly eller ved opløsning af en prøve i syre efterfulgt af titrering. Når Den Kgl. Mønt havde fastsat ædelmetalværdien, blev fundene samt information om beløbet sendt til Rentekammeret, der sendte fundene til samlingerne – og eventuelt dele deraf til finderens. Desuden sørgede Rentekammeret for udbetaling af Danefægødtgørelsen ud fra ædelmetalværdien og eventuelle bemærkninger i forhold til godtgørelsen fra samlingerne. Godtgørelsen afveg sjældent nævneværdigt fra ædelmetalværdien.

Fund indeholdende mange genstande, hvoraf kun nogle skulle indlemmes i samlingerne, var som regel delt i to eller flere grupper, før de blev sendt til Den Kgl. Mønt, da fastsættelsen af ædelmetalværdien og dermed godtgørelsens størrelse kunne have betydning for fundenes videre skæbne i forhold til indlemmelse i samlinger, bytning, returnering eller indsmeltning.

Den Kgl. Mønts rolle er jævnlgt udlagt, som om den kun stod for indsmeltning og dermed realisering af fund, der dengang ikke kunne bruges i samlingerne og ikke blev returneret til finderens. Det er korrekt, at antageligt flere tusinde genstande, primært mønter, blev indsmeltet og siden udmøntet i 1700- og 1800-tallet på Den Kgl. Mønt. Det drejede sig først og fremmest om dele af skattefund. Størst risiko for at havne i smeltediglerne havde mønter fra høj- og senmiddelalderlige skattefund, desuden brudstykker af sølv og guld, f.eks. fra barrer, mønter og smykker, fra vikingetidsskattefund. Dertil kom eventuelt også mønter og andet sølv fra 1600-tallets svenskekrigsskattefund. Desuden var genstande, der var dårligt bevarede eller havde været udsat for sekundær bearbejdning i datiden, f.eks. bøjning, fragmentering eller perforering, særligt udsatte.

De indsmeltede genstande var som regel *doubletter*, som det ikke var fordelagtigere at bruge til salg eller bytte. Problemstillingen med *doubletter* var størst i Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling, hvor der dengang desværre ikke blev fokuseret på fundkontekster, stempelforskelle, sekundær bearbejdning etc., men primært på typologi. Derfor lå Møntsamlingen efter større fund ofte inde med mange type-doubletter fra høj- eller senmiddelalderen, der til tider blev realiserede på Den Kgl. Mønt ved indsmeltning. Doubletter af vikingetidsmønter eller udenlandske mønter var ofte godt byttemateriale i forhold til udenlandske samlinger.

Konklusionen på arkivalske undersøgelser af fund har til tider været, at fundet blev sendt til Den Kgl. Mønt og derefter helt eller delvist indsmeltet – det var imidlertid ikke reglen, men derimod undtagelsen. Fundene blev oftest sendt til Den Kgl. Mønt med henblik på fastsættelse af ædelmetalværdien og dermed Danefægødtgørelsen. Således overlevede de fleste af

det store antal Danefægenstande, der 1750-1900, især 1770-1850, blev sendt til Den Kgl. Mønt. Genstandene var hovedsageligt møntfund samt adskillige finger- og armringe og en del service, dertil kom blandt andet

flere guldbrakteater, fibulaer og hængesmykker samt f.eks. også Broholmskatten fra 1833.

Michael Märcher

næren hørte bondens ærinde, forsikrede han, at der skam var andre på slottet med forstand på oldsager, og snart stod bonden foran Frederik 7. Kongen kunne nok se, at det var interessante sager, udbetalte en dusør og indlemmede hele fundet i sin egen oldsagssamling – til nogen ærgrelse for museets medarbejdere, der følte, at Danefæ ikke så bogstaveligt burde tilhøre kongen. Smørumovrefundet bestod af råvarer og nystøbte, ufærdige bronzegenstande, som tydeligt stammede fra en bronzestøbers værksted, og fundet blev afgørende for forståelsen af, at de prægtige genstande fra bronzealderen blev fremstillet i Danmark. Fundet brændte i øvrigt sammen med kongens øvrige oldsagssamling ved Frederiksborg Slots brand i 1859.

Adelens Danefæprivilegium blev først ophævet med Grundloven 1849. Et indblik i, hvordan privilegiet blev udnyttet, får vi fra godset Broholm på Fyn. Den 18. april 1833 blev en af Danmarks største guldskatte fundet ved pløjning på Enemærket tæt ved Lundeborg (Fig 6). Udgravninger og afsøgning med metaldetektor i 1983 og 1991 har føjet mere til (se side 115), og det kan tænkes, at der oprindeligt var to guldskatte med en samlet vægt på godt 4,6 kilo. Anledningen til, at den rige skat blev fundet, var, at plovkarlen Søren ved pløjning på en af Broholms hovmarker bemærkede en stor guldring på plovjernet. Da dette rygtedes på herregården, tilsagde den daværende ejer, enkefru Sehested, ifølge Oldnordisk Museums protokol ti bønder til at foretage hovpløjning for hende. Hun lod sig bringe en stol ned på marken, satte

sig på den og lod bønderne pløje på langs og tværs på den pågældende ager. Man kom på den måde på sporet af det sted, hvor skatten var gravet ned, og guldsagerne blev taget op. Den først fundne ring og flere andre stykker fundet på ageren gav anledning til en proces, som endte med et forlig, så finderne af de første stykker blev udbetalt deres omtrentlige værdi, mens det, der blev optaget ved den senere hovpløjning, tilfaldt godsets ejer.

I 1845 blev ca. 100 stk. Danefæ fra Det Kgl. Kunstkammer overført fra Kunstmuseet til Oldnordisk Museum på Christiansborg. Fra da af blev dette museum, der i 1892 skiftede navn til Nationalmuseet, modtager af Danefæ fra oldtid og middelalder. Selvom forordningen fra 1737 og plakaten fra 1752 havde åbnet op for at erklære andet end guld og sølv for Danefæ, var det gennem hele det 19. århundrede og langt ind i det 20. århundrede næsten udelukkende genstande af ædelmetal, der blev erhvervet i kraft af bestemmelserne. Den tilbageholdende og noget konservative praksis blev håndhævet i tillid til, at man på anden måde ville formå finderne til at afstå værdifulde fund af andre materialer. Der blev da også f.eks. erhvervet oldsager af bronze, dels som gaver, dels ved køb, og i nogle tilfælde fandt overdragelse til museet sted, efter at det var tilkendegivet, at Danefæbestemmelserne ellers ville træde i kraft. Rav fra Danmarks oldtid indtog en særstilling. Store, samlede ravfund blev konsekvent inddraget af Nationalmuseet mod dusør.

Fig. 6. Broholmskatten. Foto: Kit Weiss, Nationalmuseet.

NUVÆRENDE DANEFÆPRAKSIS

Af Jens Christian Moesgaard, Anne Pedersen & Peter Vang Petersen

I løbet af det 20. århundrede blev fokus rettet mod den kulturhistoriske værdi af fundene. Var der tale om sjældne oldsager med stor udsagnskraft om fortiden, så betød deres materiale mindre og mindre. Omkring 1970 blev der foruden eksklusivt Danefæ også inddraget ornamenterede genstande af hjortetak, ben og rav fra stenalderen, og samtidigt begyndte man at erklære samlede fund af flintgenstande for Danefæ.

Museumsloven af 1. juli 1984 udvidede Danefæbegrebet. 'Eksklusivt Danefæ' omfattede nu ved siden af ædelmetal og mønter tillige forarbejdede genstande af rav, elfenben og ædle stene. Genstande af andre materialer som kobber, tin, bronze og jern samt glas kunne være Danefæ, „hvis deres ælde, sjældenhed eller bevaringstilstand i øvrigt taler derfor“. Endelig åbnede loven mulighed for at erklære genstande af flint og sten samt organisk materiale, ben, tak, træ og tekstil, for Danefæ, når der var tale om fund af særlig sjældenhed eller værdi.

Det er den kulturhistoriske værdi, der i dag er i fokus ved Nationalmuseets behandling af indkommet Danefæ. Samtidig gælder det dog, at de eksklusive materialer, guld og sølv, i sig selv udløser betegnelsen Danefæ uden hensyn til den kulturhistoriske udsagnskraft. Det samme gør alle mønter fra middelalderen og før samt møntskatte – også selvom de er nyere.

I det meste af 1900-tallet var det stadig således, at fund af Danefæ almindeligvis blev gjort ved et

lykketræf. Ved et heldigt tilfælde fandt bonden oldsager efter ploven, eller arbejdsmanden stødte på et fund med sin spade. På sin vis betød mekaniseringen af landbruget og indførelsen af entreprenørmaskiner i årtierne efter 2. Verdenskrig, at chancen for at gøre fund blev reduceret. Afstanden fra manden på maskinen til jorden under ham var blevet stor.

Men netop da skete der noget, som revolutionerede ikke alene behandlingen af Danefæ, men dansk arkæologi i det hele taget. I løbet af 1970'erne blev metaldetektoren introduceret. Der er siden blevet vendt op og ned på vores forståelse af mange genstandstyper fra fortiden. I mangfoldige tilfælde har det vist sig, at det, som museumsfolk troede var sjældent, i virkeligheden var ganske almindeligt. Det gælder fibler fra jernalderen, smykker fra vikingetiden og seglstamper fra middelalderen – blot for at nævne nogle eksempler.

Med metaldetektoren blev der tillige indført en form for skattejagt. Nu kunne amatørarkæologer selv søge efter oldsager af metal, og i dag er det relativt få stykker Danefæ, som er kommet for dagen uventet ved det rene held. Langt det meste kommer til veje ved målrettet eftersøgning.

Metaldetektoren har især revolutioneret jernalderforskningen i Danmark og er simpelthen det nyttigste værktøj, arkæologien har fået til rådighed, siden gravemaskiner i 70'erne vandt indpas på udgravningerne. Detektorarkæologiens succes

i Danmark skyldes uden tvivl rigets gamle lov om Danefæ, som ikke forbyder borgerne fornøjelsen at finde og indsamle oldsager på strande og marker, men som til gengæld sikrer, at særligt interessante fund, f.eks. oldsager af metal og mønter, anses for offentlig ejendom, der mod passende dusør skal overdrages Nationalmuseet.

Brugen af detektorer til hobbybrug tog fart i begyndelsen af 1980'erne, og mange danske museumsfolk frygtede 'engelske tilstande' med gravrøveri og natlige plyndringer af arkæologiske udgravninger. Denne frygt er heldigvis gjort til skamme, og de forløbne 30 år har ikke bragt nogen af den slags episoder i Danmark. Det var rigsantikvar Olaf Olsen, der i begyndelsen af 1980'erne valgte at styre detektorarkæologien ved hjælp af Danefæloven. Nationalmuseets administrative praksis blev dengang justeret, så at ikke bare ædelmetal, men stort set alle metalsager fra oldtiden blev erklæret for Danefæ, uagtet fundenes sjældenhed, størrelse eller bevaringstilstand.

Denne konsekvente behandling af amatørarkæologernes fund har utvivlsomt æren for den positive udvikling, detektorarkæologien har fået i Danmark. Ikke mindst har det haft stor betydning, at finderne har kunnet indlevere deres fund via lokalmuseerne. Derved er der nemlig skabt basis for en frugtbar dialog imellem de antikvariske myndigheder og detektoramatørerne, som i talrige tilfælde har udviklet sig til et tillidsfuldt samarbejde. Effektiv udnyttelse af detektorens muligheder kræver lang tids erfaring, og i erkendelse af amatørernes dygtighed er detektorafsøgningen på de fleste museale udgravninger i dag lagt i hænderne på tilkaldte amatørarkæologer. I den forbindelse må det nævnes, at amatørernes udstyr efterhånden er blevet så avanceret, at præcisionsindmåling af detektorfund med GPS-udstyr i dag regnes for en selvfølge.

Arkæologi er et af de få forskningsfelter, hvor amatører virkelig kan gøre en forskel, og derfor har det været herligt at se de nystiftede detektoramatører-foreningers disciplinerede tilgang til

opgaverne. På Bornholm har de entusiastiske amatørarkæologer ikke alene produceret lokale Danefæfund i tusindvis. Man har også dannet et internationalt efterspurgt udrykningshold, som kan yde detektormæssig starthjælp, og som har haft afgørende betydning for forløbet af store arkæologiske projekter i Sverige (Uppåkra), Norge (Kaupang) og Tyskland (Hedeby).

Imellem de forskellige grupper af detektorbrugere ses også tendens til større åbenhed og samarbejde. Via internettet fremviser de stolte findere fotos af deres bedste fund, og på de dertil indrettede hjemmesider føres livlige diskussioner med andre detektorbrugere.

Et andet udtryk for den stigende internationalisering er tilstrømningen til de såkaldte detektorrallyer, hvor amatører fra ind- og udland bruger en weekend på socialt samvær og på at hjælpe det lokale museum med afsøgning af udvalgte lokaliteter. Siden det første arrangement fandt sted i Thy i 2006 har fænomenet spredt sig til andre egne af landet, og de kommende år vil utvivlsomt bringe mange flere af den slags antikvariske 'events'.

Den stærkt øgede tilgang af metalsager fra hidtil ukendte lokaliteter har gjort det muligt for Nationalmuseet at tage initiativ til undersøgelser af ekstraordinære fundkomplekser som Gudme (se side 115) og Tissø (side 160), der med rette har opnået internationalt ry. Samtidig har detektorfundene beriget Nationalmuseets udstilling med en række skattefund og enkeltgenstande af enestående værdi. Som en konsekvens af detektorarkæologien er antallet af smykker af bronze og sølv fra yngre jernalder og vikingetid blevet mangedoblet i forhold til tiden før 1980, hvilket har givet grundlag for nye studier af kunsthåndværkets og smykkemodens udvikling, ikke mindst i den yngre vikingetid, hvor kristen indflydelse gør sig gældende. Allervigtigst er det, at metalfundene fører på sporet af forhistoriske bebyggelser, der ligger udsat for pløjning i det dyrkede land. Detektorafsøgninger på disse pladser resulterer i et fundmateriale, der både kan give en præcis datering og et signalement af bebyggelsens

funktion, ressourcer, forbindelser med omverdenen etc., inden arkæologerne overhovedet har sat spaden i jorden. Samtidig giver de mange ensartede fund mulighed for undersøgelser af metalhåndværkernes virke og rækkevidde i et helt andet omfang end de tidligere spredte og ofte unika-prægede fund.

Uden detektoren ville vi næppe i dag have samme kendskab til de mindre værdifulde metalgenstande fra middelalderens og renæssancens landbebyggelse og dermed hverdagskulturen uden for byerne og borgmiljøerne. Smykkeformer i sølv eller endog guld kendt fra skattefundene finder nu deres modstykker i bronze eller tin-/blylegeringer, og mange små pyntedetaljer ikke blot fra dragten, men også boligens inventar og brugsredskaber dukker op og finder en forklaring. I nogle tilfælde må ældre fund placeres om i museernes samlinger. En gruppe dekorative runde vedhæng med dyremotiver hører således ikke til højmiddelalderens personlige dragt, men derimod til hestens udstyr. I det mindste nogle af vedhængene har sikkert tjent som kendemærke for særlige familier uden dog at leve op til heraldikkens strenge regler.

Også for møntforskningen har metaldetektoren indebåret en revolution. Mønter hører til kategorien 'eksklusivt Danefæ', dvs. at de er nævnt eksplicit i Museumsloven som værende Danefæ. Faktisk udgør mønter talmæssigt i dag den største enkeltgruppe af Danefæ. Der indkommer på et typisk år omkring 800-1500 mønter fordelt på 100-150 fundsteder – og når der dukker et skattefund op, kan tallet være meget højere. Disse tal svarer til en fem- eller måske endda tidobling af antallet af fund sammenlignet med tiden før metaldetektorens indførelse. Og det er ikke blot 'mere af det samme', der er faktisk helt nye fundtyper, som belyser aspekter af møntbrugen, som vi ikke vidste noget om tidligere.

Det, der gør detektorfundene interessante, er deres mængde. Ofte er den enkelte mønt i sig selv ikke særlig interessant. Det drejer sig som regel om slidte og korroderede eksemplarer af allerede

kendte mønttyper, som vi forvejen har bedre eksemplarer af. Det, der gør den enkelte mønt unik, er dens fundsted, der er stedet, hvor den har været brugt og tabt eller gemt bort i fortiden. Ved deres blotte mængde giver fundene et enestående indblik i mønsteret i tidligere tiders møntbrug. Det er således af yderste vigtighed at tilstræbe at registrere samtlige fund. Nationalmuseets praksis er derfor at erklære samtlige mønter præget før Reformationen 1536 for Danefæ. For senere mønter er udgravningsfund, skattefund og enkeltfund af større mønter ligeledes Danefæ.

Den store nyskabelse ved detektorfundene er de store mængder af de såkaldte enkeltfund. Det er mønter, der findes en for en. De dukker op alle steder og på alle slags bebyggelser. Man må formode, at langt de fleste i datiden er tabt tilfældigt af møntbrugerne. Dermed får vi et enestående indblik i de mønter, der var i brug i daglig handel ogandel. Fundene giver indtryk af en meget mere udbredt møntbrug i vikingetid og middelalder, end vi hidtil havde kunnet forestille os. Detektorbrugernes præcise indmålinger af fundstedet med GPS giver mulighed for yderligere forfinede analyser. Denne side af fortidens liv er oftest forbigået i tavshed i de skriftlige kilder, og møntfundene bliver dermed vor primære kilde.

De danske mønter fra slutningen af 1200-tallet og starten af 1300-tallet bærer ikke indskrift. En kortlægning af spredningen af fund af en mønttype er ofte den bedste metode til at indkredse typens prægested. Takket være eksplosionen i antallet af fund som følge af brugen af metaldetektor hviler møntstedsidentifikation i dag på et meget bedre grundlag end tidligere.

Hovedparten af de mange detektorfundne Danefæ kommer i dag de lokale museer til gode. Nationalmuseet deponerer faktisk omkring 95 % af de nye fund på lokalmuseerne. Mønterne forbliver dog som udgangspunkt på Nationalmuseet som studiemateriale, men kan i lighed med andet Danefæ uddeponeres til udstillingsbrug. Lokalt har man i øvrigt også fået gang i spaderne. Grundlaget

for de opsigtsvækkende udgravninger, som lokal-museer har gennemført ved Sebbesund (Aalborg), Næs (Vordingborg) og Sorte Muld (Rønne), er skabt gennem detektoramatørernes pionerarbejde.

Fund, der fremkommer ved museernes arkæologiske udgravninger, bliver ikke erklæret for Danefæ. Endnu engang udgør mønter dog en undtagelse, da Nationalmuseet er det eneste sted i landet, hvor der er en formaliseret numismatisk ekspertise. Når metaldetektoramatørerne deltager i museernes udgravninger, hvilket f.eks. kan ske ved efterundersøgelser på findesteder for skattefund eller ved maskinafgravning forud for undersøgelse af bopladser, så erholder de som findere ikke nogen godtgørelse. I museumsloven 1984 stadfæstedes imidlertid den praksis, at fund fra museernes udgravninger kan udløse en Danefædusør til ejeren (eller brugeren) af det areal, hvor undersøgelsen har fundet sted, såfremt særlige forhold taler derfor. Fra sådanne museale udgravninger, hvor den offentlige ejendomsret er sikret, erklæres dog kun fund for Danefæ, når der er tale om mønter eller robuste genstande af guld og sølv, som lodsejeren teoretisk set kunne have fundet selv ved fortsat pløjning, dræning etc. Mere skrøbelige udgravningsfund, eksempelvis tekstilrester, fragmenter af udskårne træsager, sjældne romerske bronzekar, drikkeglas etc. bliver trods deres uomtvistelige sjældenhed og kulturhistoriske interesse ikke erklæret for Danefæ.

Her kan lodsejeren jo heller ikke føle sig 'snydt' for dusør, al den stund der er tale om fund, som ikke tåler oppløjning, og som kun er blevet erkendt og sikret i kraft af arkæologernes omhyggelige arbejde.

Også i forhold til amatørernes fund er der indført visse begrænsninger. Med de stadigt stigende mængder af detektorfund opstod i løbet af 1990'erne et behov for justering af den administrative praksis. Danmarks Oldtid indførte derfor en 'bagatelgrænse', hvor ikke kun alder, men også stykkernes forskningsmæssige betydning spiller ind ved Danefævurderingen. For bagatelgrænsen falder i dag de fleste fragmenter af bronzefibulaer, nålestumper og mange beslag og spænder, men selv om sådanne småsager ikke mere erklæres for Danefæ, og således ikke i sig selv kan udløse Danefædusør, så belønnes findernes indsats alligevel med et såkaldt omhu-tillæg, som forhøjer dusøren for de øvrige stykker i den indleverede fundportion, som erklæres for Danefæ. Mønternes status som 'eksklusivt Danefæ' betyder dog, at samtlige møntfund fra oldtid og middelalder stadig erklæres for Danefæ.

Med denne ordning søger Nationalmuseet at opmuntre finderne til størst mulig omhu i håndteringen af samtlige detektorfund, som uanset Danefæstatus eller ej har stor betydning for vores forståelse af fundpladsernes forskellige karakter.